

Сергій Пічкуренко
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри оперативної
роботи Київського національного
університету внутрішніх справ

УДК 343.132 (094.5.072)

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті порушено актуальну тему визначення основних напрямів подолання злочинності у сфері економічних відносин. Розглянуто заходи антикримінального протистояння можливим зловживанням у сфері економічної діяльності, спрямовані на нейтралізацію криміногенного підґрунтя економічної злочинності.

Статья посвящена актуальной теме определения основных направлений преодоления преступности в сфере экономических отношений. Рассмотрены мероприятия антикриминального противостояния возможным злоупотреблениям в сфере экономической деятельности, которые направлены на нейтрализацию криминальных предпосылок экономической преступности.

The article is devoted to the actual theme of determining the general directions of criminality overcoming in the field of economic relations. The measures of anticriminal opposition to possible abuses in the field of economic activity, which are directed towards neutralizing the criminogenic basis of economic criminality are considered in the article.

Ключові слова: оперативні підрозділи, економічна злочинність, оперативно-розшукова діяльність, державна служба по боротьбі з економічною злочинністю.

Ключевые слова: оперативные подразделения, экономическая преступность, оперативно-разыскная деятельность, государственная служба по борьбе с экономической преступностью.

Keywords: operative subdivisions, economic criminality, operative-investigative activity, State Service for Combating Economic Crimes.

Злочинність у сфері економічних відносин стала головним випробуванням для України як самостійної, незалежної та суверенної молоді держави. На нинішньому етапі становлення ринкових відносин в Україні, коли змінюються форми власності та господарювання й одночасно трансформується економічна і політична системи, постає необхідність ретельного відбору і збереження нового позитивного, що зароджується в системі господарювання, та виявлення антисоціальних, у тому числі й злочинних, дій у процесі становлення таких відносин. Головне завдання економічної політики в Україні – створення та примноження матеріальних цінностей, досягнення добробуту населення, забезпечення умов для належного розвитку держави і суспільства. Завдяки їх ефективному функціонуванню реалізуються численні соціальні програми, зростає престиж України на світовій арені. Водночас злочинність використовує економічні відносини для задоволення "приватних" бажань паразитувати на тілі суспільства, забезпечення необхідних матеріальних надходжень за рахунок несплати податків, корупції, шахрайства з фінансовими ресурсами, легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, заняття забороненими видами господарської діяльності, безпосередніх посягань на право приватної, колективної, муніципальної чи державної власності та вчинення інших злочинів економічної спрямованості. Безумовно, що подібні діяння не лишаються без належного реагування з боку держави, зобов'язують до безкомпромісної боротьби та підлягають найсуворішому осуду [1].

Визначаючи основні напрями подолання злочинності в сфері економічних відносин, слід насамперед переглянути роль організаційного впливу держави на економіку. Нині вже розвіялась ейфорія перших років перетворень, коли деякі реформатори перебільшували роль ринку в галузях економіки та господарювання. Невиправданість тези про невторчання держави в зазначені сфери підтверджена сучасним станом економіки в нашій країні. Тому слід визнати, що посилення державного регулювання економічних відносин є першочерговим завданням і потребує практичного втілення в законодавство і практику. Пріоритетним при цьому є заходи антикримінального протистоян-

ня можливим зловживанням у сфері економічної діяльності, які спрямовані на нейтралізацію криміногенного підґрунтя економічної злочинності [2]. Одним із таких заходів є передача до компетенції Президента України та Кабінету Міністрів України права розробляти закони та законодавчої ініціативи щодо нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері економіки [3].

Очевидно, що поширена практика законотворення не спроможна найближчим часом змінити на краще ситуацію в правовому просторі боротьби з економічною злочинністю. Це зумовлено тим, що законопроектні роботи, законотворення у сфері економічного регулювання проводяться без достатнього погодження між гілками влади – в діяльності Парламенту спостерігається певне "неврахування" потреб виконавчої влади.

На наш погляд, передача до компетенції Кабінету Міністрів України органу, який безпосередньо відповідає за стан економіки, а також права розробляти проекти нормативних актів, що регулюють відносини в цій сфері, має конституційні підстави. Так, відповідно до ст. 116 Конституції України Кабінет Міністрів України забезпечує економічну самостійність держави, проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, розробляє і реалізує загальнодержавні програми економічного розвитку, здійснює управління об'єктами державної власності, розробляє проект закону про Державний бюджет України і забезпечує його виконання, організує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності, митної справи [4]. Покладення на Уряд таких завдань має передбачати можливість адекватного та мобільного реагування на зміни у сфері економічних відносин, прогнозування та штучного прискорення змін у разі очікування позитивного результату. Тому під контроль, Уряду слід перевести весь законопроектний простір, можливо, шляхом перерозподілу повноважень з Верховною Радою України чи уклавши з нею відповідну угоду. Вирішення цього принципового питання потребує особливої виваженості. Законопроектна робота в галузі економіки в державі має бути підпорядкована Президенту й Уряду. Безумовно, в процесі розроблення законів братимуть участь і депутати, і комітети Вер-

ховної Ради України. Цей процес має супроводжуватися об'єктивною кримінологічною експертизою із залученням спеціалістів провідних наукових установ та навчальних закладів. Так організовані економічні відносини в багатьох країнах світу, тому обрання Україною іншого шляху слід вважати недоцільним [5].

Ідеологію боротьби з економічною злочинністю необхідно перемістити від застосування кримінально-правових заходів до вдосконалення регулятивного законодавства (цивільного, господарського, фінансового, податкового тощо), яке створило б прозорі механізми діяльності суб'єктів господарювання і виключило б можливість протиправної, суспільно небезпечної господарської діяльності [6, 3–7]. Необхідність внесення принципових змін до окремих законів, що передбачають обов'язок суб'єктів господарювання сплачувати податки, зумовлена тим, що їхня недосконалість дозволяє ухилятися від сплати. Назріла потреба поширити систему спрощеного оподаткування на середні та великі суб'єкти господарювання – встановити фіксований максимальний розмір усіх можливих відрахувань на користь держави й органів місцевого самоврядування, а також фіксований максимальний розмір фінансових санкцій за невчасну сплату податків, зборів, інших обов'язкових платежів. Безперечно, такий підхід сприятиме повному відображенню суб'єктом господарювання рівня отриманого доходу, знизить можливість зловживань із боку органів контролю і забезпечить необхідні умови для розширення сфери діяльності [7].

Удосконалюючи норми регулятивного законодавства, необхідно сконцентрувати увагу на проблемі обмеженої участі іноземних і національних інвесторів в економіці України. Прикро констатувати, що інвестиційний клімат України досить нестабільний. Занепокоєння викликає високий рівень криміналізації економіки, корупція в органах державної влади й управління, відсутність твердих гарантій з боку тих, хто одержує інвестиції, мінливість законодавства. Не слід також ігнорувати проблему правового захисту інвесторів, зокрема іноземних. Досвід свідчить, що інвестування в умовах економічної та політичної нестабільності є ризикованою справою, тож інвестори небезпід-

ставно вимагають, щоб їхні майнові права були надійно захищені. Відповідно, серед складників інвестиційного клімату одним із найважливіших є саме рівень правового захисту. На жаль, у цій сфері є чимало невирішених питань. З одного боку, залучення інвестицій для розвитку національної економіки є нагальною потребою і це потребує вдосконалення всього комплексу нормативних актів, що регулюють інвестиційну діяльність. При цьому необхідно прийняти спеціальну норму Кримінального кодексу, спрямовану на забезпечення кримінально-правового захисту інвестицій і юридичних гарантій прав інвесторів. А з другого – держава, заохочуючи інвесторів, водночас має жорстко контролювати всі економічні процеси, інакше доступ на національний ринок усіх видів товарів і послуг може перетворитися для суспільства на тягар зовнішніх і внутрішніх боргів, а вільна гра "ринкових сил" може призвести до невтримної експансії транснаціональних корпорацій, розграбування і приватизації національних надбань [8].

Привертає увагу і той факт, що, крім явної нестачі початкового капіталу, триває широкомасштабний відтік значних грошових сум за кордон, тобто інвестування Україною інших країн. Гальмує зростання інвестицій несформованість державної концепції структурної перебудови економіки і використання внутрішніх інвестиційних ресурсів за рахунок заощаджень населення та суб'єктів господарювання. Вирішення цих питань сприяло б значній детінізації економіки, вилученню коштів із тіньового обігу. За розрахунками спеціалістів, на руках у населення знаходиться від 10 до 20 млрд доларів, в офшорних зонах – 15–20 млрд. Реалізація зазначених заходів і відновлення довіри населення до національної банківської системи як засобу кредитування українського виробника забезпечили б суттєвіший економічний ефект, ніж залучення додаткових іноземних інвестицій [9].

Важливе значення має також створення спеціальних економічних зон, мережі інвестиційних фондів, страхових компаній, інформаційно-консалтингових центрів, підготовка спеціалістів у цій сфері.

Для концентрації сил і засобів, забезпечення всебічної протидії економічній злочинності слід розробити концепцію боротьби в

умовах змішаної економіки. Така концепція має бути програмно-зобов'язальним нормативним актом, із положеннями якого потрібно погоджувати всі інші нормативно-правові акти і діяльність державних органів у сфері протидії економічній злочинності. Концепція боротьби з економічною злочинністю, прийнята в час вирішення найгостріших проблем, слугуватиме необхідним орієнтиром у правовому просторі, визначатиме головні засади перспективного законодавства, дозволить випробовувати гіпотетичні пропозиції без змін чинного законодавства. У перспективі це дозволить сформувати нормативно-правову основу боротьби з економічною злочинністю, до якої увійдуть не тільки окремі чинні акти законодавства, а й насамперед Закон України "Про боротьбу з економічною злочинністю і економічну безпеку України".

Боротьба з економічними злочинами – це вже не завдання окремої держави. Саме міжнародне співробітництво є неодмінною умовою боротьби з економічною злочинністю та важливим профілактичним заходом. Загрозу зростання злочинності можна нейтралізувати, якщо правоохоронні органи всіх країн світу проявлятимуть організаційну гнучкість, винахідливість, відкритість для співпраці. При цьому суб'єктам міжнародного співробітництва потрібно творчо підходити до вивчення наявних і нових двосторонніх і багатосторонніх правових механізмів взаємодії, а діяльність на відповідному рівні має бути узгодженою, мобільною та ефективною. Для того щоб правоохоронні органи змогли створити умови максимального ризику для діяльності злочинців, суб'єктам співробітництва слід розробити глибоке й однорідне правове середовище, яке значно ускладнить безкарне вчинення посягань на економічні відносини в одній країні з можливим використання каналів глобальної фінансової системи як засобу вилучення коштів, здобутих злочинним шляхом [10]. Тобто державам необхідно розробити нові угоди, вжити судово-правових заходів, які передбачали б участь у боротьбі з економічною злочинністю всіх країн світу. Відповідно до рішень міжнародних організацій головні зусилля слід спрямовувати на досягнення таких цілей, як викриття транснаціональних злочинних організацій, ускладнення можливості їх

безкарної діяльності та використання "безпечних сховищ" – неохоплених держав із ліберальним законодавством; позбавлення злочинних організацій майна, здобутого в результаті вчинення злочинів, шляхом його конфіскації; ліквідація злочинних організацій – осередків виховання нових "кадрів" ті поповнення рядів злочинців [11].

На нашу думку, суттєвого реформування потребує система правоохоронних органів та органів контролю. Вирішальними при цьому мають бути напрями підвищення ефективності їх діяльності з виявлення, розкриття і розслідування злочинів у сфері економічних відносин, підвищення рівня взаємодії під час обміну інформацією та координації роботи.

Для активізації діяльності правоохоронних органів та органів контролю, на яких покладено обов'язок виявляти економічні злочини, необхідно:

- переорієнтувати зазначені спеціальні органи з виявлення незначних економічних злочинів на викриття найнебезпечніших злочинів у провідних сферах життя суспільства та галузях, у яких ця злочинність набула особливо небезпечного розмаху (наприклад, паливно-енергетичному комплексі чи кредитно-фінансовій сфері);

- розробити та запровадити в діяльності правоохоронних органів необхідні методики виявлення та збирання інформації про факти корупції на різних щаблях державного управління, в тому числі найвищих, сферах розпорядження державними коштами, приватизації, охорони здоров'я, освіти, інших галузях суспільного і державного життя;

- чітко визначити порядок повної та своєчасної реєстрації повідомлень про вчинені злочини та інші правопорушення і встановити юридичну відповідальність за його порушення працівниками правоохоронних органів;

- розв'язати колізію в чинному законодавстві щодо порядку надання інформації правоохоронним органам щодо коштів і майна окремих юридичних і фізичних осіб (для цього уніфікувати і конкретизувати в єдиному законодавчому акті умови та порядок надання зазначеної інформації правоохоронним органам і органам контролю);

визначити конкретні механізми взаємодії правоохоронних органів, на які покладено обов'язок виявляти злочини у сфері службової діяльності, з іншими органами, відповідальними за оперативне, технічне, інформаційне та інше забезпечення боротьби з такими злочинами.

Слід зосередити увагу на проблемі підвищення рівня боротьби зі злочинністю у сфері економічних відносин – розробити результативні методики розкриття та розслідування конкретних злочинів (шахрайства з фінансовими ресурсами, фіктивного підприємництва, легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, тощо). Ефективність роботи правоохоронних органів безпосередньо залежить від розроблення і впровадження в діяльність новітніх науково-технічних засобів, інформаційних технологій, методології запобігання злочинності. Доцільно також вивчати позитивний досвід боротьби зі злочинністю в розвинутих країнах, проводити порівняльні дослідження, враховуючи особливості розвитку боротьби зі злочинністю в Україні, визначити механізми взаємодії з іншими країнами в боротьбі з транснаціональною злочинністю.

Отже, складність, багатоаспектність, відносна новизна проблем боротьби з економічною злочинністю не мають позначатися на ефективності боротьби підрозділів ДСБЕЗ у сфері господарської діяльності.

Активізація діяльності правоохоронних органів та органів контролю, переорієнтування з виявлення незначних економічних злочинів на викриття найнебезпечніших злочинів у провідних сферах життя держави, розроблення та запровадження методик виявлення та збирання інформації про факти корупції на різних щаблях державного управління, визначення конкретних механізмів взаємодії правоохоронних органів, на які покладено обов'язок виявляти злочини у сфері службової діяльності, з іншими органами, відповідальними за оперативне, технічне, інформаційне та інше забезпечення діяльності підрозділів, надасть можливість суттєво підвищити рівень боротьби з економічною злочинністю.

У цьому контексті важливого значення набуває консолідація зусиль працівників правоохоронних органів, науково-дослідних і

навчальних закладів. Творча, напружена співпраця в цьому напрямі дозволить досягти належного рівня розвитку суспільства, викоренити організовані форми злочинності, зокрема у сфері економічних відносин.

У перспективі ідеї, викладені в статті, дозволять удосконалити нормативно-правову базу у сфері боротьби з економічною злочинністю, сприятимуть розробленню концепції та проекту Закону України "Про боротьбу з економічною злочинністю та економічну безпеку України", що в подальшому посилить ефективність діяльності підрозділів ДСБЕЗ щодо виявлення, розкриття, документування та розслідування злочинів у сфері економічних відносин. Це дозволить також підвищити рівень взаємодії під час обміну інформацією та координації роботи правоохоронних органів та органів контролю.

Список використаних джерел

1. Антонов К.В. Основні напрямки державно-правової охорони економічної діяльності / К.В. Антонов // Вісник ЛІВС МВС України. – 2001. – № 1. – С. 3–14.
2. Про заходи МВС України щодо ліквідації економічного підґрунтя організованої злочинності: рішення Колегії МВС України від 24.12.1997 № 9КМ/6.
3. Тонковид Л. Моноподаткова модель розвитку економіки // Економіка України / Тонковид Л. – 2001. – № 6. – С. 22–29.
4. Конституція України. Коментарі / Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 1996. – 376 с.
5. Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації / О.Білорус // Економіка України. – 2001. – № 11. – С. 37–51.
6. Волковский В.Й. О системном подходе к организации борьбы с налоговой преступностью / Волковский В.Й. // Материалы теоретической конференции. Академия налоговой полиции Российской Федерации. – М., 1997. – С. 3–7.
7. Лукінов І. До питання про концепцію і модель сучасного економічного розвитку України / І. Лукінов // Економіка України. – 2001. – № 6. – С. 31–37.
8. Про внесення змін до Закону України "Про державну податкову службу в Україні": Закон України від 5 лют. 1998 р. № 83/98-ВР // Відо-

мості Верховної Ради України. – 1998. – № 29. – Ст. 190.

9. Чухно А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А. Чухно // Економіка України. – 2001. – № 11. – С. 21–24.

10. Антонов К. В. Сутність державно-правової охорони економічної діяльності в сучасний період / К.В. Антонов // Вісник ЛАВС МВС України. – 2002. – № 1. – С. 3–15.

11. Білорус О. Кадри вирішуватимуть усе / О. Білорус // Голос України. – 2001. – 9 серп. – С. 3.

Стаття надійшла 19.06.2009.